

Orijinal Kaynak: Gordon, Peter E. (2020, June 11). “Max the Fatalist”, *The New York Review*.

Atıf Şekli: Gordon, Peter E. (2021, Nisan 07). “Kadercı Max Weber”, Çev. Hazan Sertkaya, *Sosyal Bilimler*, Link: sosyalbilimler.org/kaderci-max-weber

Kadercı Max Weber

Peter E. Gordon

Türkçesi: Hazan Sertkaya

Genç Max Weber, Heidelberg Üniversitesinde bir hukuk öğrencisi olarak üçüncü yarıyılı tamamlayıp 1883'te evine döndüğünde annesi suratına bir tokat savurmuştu. Sarkan omuzları onu —gelecekteki eşi Marianne'nin sözleriyle— bir “tüketim adayı” hâline getirmiş olan 18 yaşındaki sıksa ve uzun genç oğlan artık eskide kalmıştı. Öğrenci derneği ile içtiği geceler yüzünden hatırı sayılır ölçüde kilo almış ve ciddi de bir borcun altına girmişti. Bu durum Weber' i, para için sık sık yalvararak babasının başına bela olmaya mecbur ediyordu. En kötüsü de yanağında bir düello izi taşıyordu. O dönemlerde bu pek de alışılmadık bir şey değildi. 19. yüzyılın sonuna dek eskrim, Alman öğrenci derneklerinde saygıdeğer bir gelenek; bir yanda vatan şarkıları söyleyip kovalarca birayı bir çırpıda devirirken; bir yanda da yarışanların, tören cüppelerinin üzerine taktığı kurdeleler için mücadele ettikleri bir tür erkeklik ayini olarak kalmıştı. Fakat annesi için Max'ın bu dönüşümü açıkça çok fazlaydı. İlk doğan oğluna, çocuğun Ulusal Liberal Parti'nin hatırısayılır bir vekili olan babasının adı verilmiş ve onun itidalli bir biçimde davranması beklenmişti.

Kısa sürede, gençliğinde tutturduğu gidişata bir son verdi ve akademi yolunda ilerlemeye başladı. 1889'da 25 yaşına varmış olan Weber; ortaçağdaki ticaret şirketlerinin tarihi üzerine, ekonomi ve hukuk tarihini bir araya getiren heybeti bir cilt hâline gelmiş olan doktora tezini tamamladı. 1891'de, Roma ziraat tarihi hakkındaki yüksek doktorasını —yani Alman üniversite sisteminde ilerlemek için gerekli olan ikinci çalışmayı— tamamlaması üzerine; önce Freiburg'da, daha sonra Heidelberg'de siyasal iktisat alanında profesörlük elde etti. Hakiki kadrin yalnızca bir *Berufsmensch*'e, —yani kendisini bir mesleğe adanmış bireye— ineceği düşüncesiyle yanıp tutuştuğu sırada kendisini muazzam bir yoğunlukla akademik çalışmalarına verdi.

Bu fikir, yani kişinin vakarla ve yarı dini bir adanmışlıkla emek yükünün peşi sıra gitmesi gerektiği fikri, onu mahvetti. Fitili ateşleyen olay, ikisi bir uzlaşmaya varamadan hayatını kaybeden babası ile Weber'in şiddetli münakaşası olabilirdi. Weber hiçbir suçluluk itirafında bulunmamış olsa da pek iyi uyuyamıyor ve sıklıkla artık konuşamadığını

görüyordu. “Ders notlarına baktığımda” diye yazıyordu, “başım hakikaten dönüyordu”. Profesörlüğünün henüz birkaç yılında Weber, tam bir tükenmişlik noktasına ulaşmıştı ve 1899 yılına geldiğinde verdiği derslerden muaf tutulmayı talep etti. Akademik kariyerine kaldığı yerden devam edebilene dek yıllar geçti.

Hayatının sonuna doğru Weber, sadece Almanya’da değil tüm dünya çapında gittikçe artan bir şöhrete sahipti. 2020, Weber’in ölümünün 100.yılı olması vesilesiyle, onun mirası ve süregiden ehemmiyeti üzerine derinlemesine düşünmek için elverişli bir imkân sunuyor. Weber’i modern sosyolojinin kurucusu olarak adlandırmak tartışmasız doğru görünüyor; her ne kadar bu unvanın, Amerika Birleşik Devletleri’nde W. E. B. Du Bois’in yanı sıra, Almanya’da George Simmel, İngiltere’de Herbert Spencer ve Fransa’da Émile Durkheim gibi Weber’in çağdaşlarıyla paylaşılması gerekiyorsa da... Weber, Du Bois ile mektuplaşmış ve *The Souls of Black Folk*’u okuduktan sonra kitabın Almancaya çevrilebileceğine dair ümidini ifade etmişti. “Mutlak suretle kaniyim ki” diyordu Weber, “ırk ayrımı meselesi, burada ve dünyanın her köşesinde gelecekteki en önemli mesele olacak.”

Öte yandan Weber’in akademik kimliği aşikâr olmaktan oldukça uzaktır. Weber, en tanınmış çalışmasını yazmaktayken “sosyoloji” sözcüğü (Fransız pozitivist Auguste Comte tarafından ilk kez ortaya konulan, yeni bir erken 19. yüzyıl ifadesiydi) hâlâ tazeydi. Bu nedenle, Weber’ in modern dünya üzerine düşünüş şeklimizi ne derece çarpıcı bir biçimde şekillendirdiği göz önünde bulundurulduğunda, böylesi tek bir akademik disiplin onun için oldukça dar görünür. Onun merakı ve öğrenme kapasitesi sınırsızdı. Orta Çağ Avrupası’nda ticaret hukuku ve yanı sıra Hindu dini hakkında inançla yazdı. Eski kraliyet ve modern bürokrasi üzerine çalışmalar yaptı ve hatta müzik sosyolojisi üzerine aydınlatıcı bir tez yazdı. Fakat o daima, yalnızca bir amatör olmak korkusundan mustarıpti; bu aynı zamanda onun, hasımlarına karşı hiddetle savurduğu bir sözcüktü. Meslektaşları tarafından niçin kendisini alimliğın böylesi uç noktalarına sürüklediği sorulduğunda endişelendirici bir yanıt verdi: “Ne kadar dayanabileceğimi görmek istiyorum.”

Bir şahsi meslek¹ olarak çalışma fikri, Weber’in tüm sosyolojik çalışmalarında dur durak bilmez bir ritimle yankılanır. Meslek teması onun hiç şüphesiz en bilinen çalışmasının, yani 1904-1905’te iki kısım olarak ilk kez yayımlanan *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*’nun merkezinde yer alır. Aşırı şöhretten mustarıp diğer kitapları gibi *Protestan Ahlakı*’ndan da sıklıkla alıntılar yapılır fakat —Weber’in, bir kısmının onu kapitalizmin Protestanlık’tan “kaynaklandığı” fikrini desteklemekle eleştirdiği

¹ Orijinal metinde *calling* olarak geçen sözcüğün bu metinde —*vocation* sözcüğünde olduğu gibi— meslek olarak çevrilmesi tercih edilmiştir. *Calling* sözcüğünün İngilizcede “(kutsal) seslenme, çağrı, davet” gibi anlamları da içerdiğini belirtmek, Weber’in meslek anlayışını kavramak açısından önemli olacaktır. Detaylı bilgi için *calling* kavramıyla eş anlamlı kabul ettiğimiz *vocation* sözcüğü ile ilgili olan 4 numaralı dipnota bakılabilir. — ÇN

çağdaşlarından başlayarak— çoğunlukla yanlış anlaşılır, o hiçbir zaman böyle bir şey söylememiş olsa da.

Onun tezi çok daha incelikliydi. Modern kapitalizm öncelikle, erken modern dönemde Kuzey Avrupa’da, yani ekonomik hayata geleneksel olarak kuşku ile bakan ve zenginlik arayışını bir günah olarak gören Hristiyan kültürünün kendine has ortamı içerisinde, ortaya çıkmıştı (Bu görüş, İncil’e ilişkin cevazını Matta 19:24’te buluyordu: “Bir deve için iğnenin deliğinden geçmek, bir zengin için tanrının hükümranlığına girmekten daha kolaydır.”) Ortaçağ dönemi boyunca kilise, çoğunlukla Yahudiler ile yabancılara tevdi edilen ve modern zamanlara dek süren zehirli klişeleri de besleyen faizciliğe ilişkin kısıtlamalar getirmişti. Martin Luther bile —Katoliklik’ten devrimci kopuşundan evvel tahsili gereğince bir Augustinian’dı²— finansal faaliyetin bir *cupiditas*³ işareti olduğu yönündeki eski önyargıyı desteklemişti.

Weber şimdi bir soru ortaya atıyordu: “Hristiyan inancının bu gibi örnekleri göz önüne alındığında girişimcilik alışkanlıkları nasıl kök salmış olabilirdi ve 17-18. yüzyıllarda kapitalist ticaret Avrupa’da, Kuzey Amerika’daki sömürgeleri ile birlikte Hollanda Cumhuriyeti ve İngiltere gibi ülkelerin, modern hayatın tüm alanlarında esaslı değişimler meydana getireceği derecede nasıl olup da gelişmişti?” Cevabı dahiceydi. Kapitalizmin yalnızca bir kurumlar veya işlemler dizisinden oluşmadığını savunuyordu; kapitalizm, aynı zamanda onu yegâne ve belki de eşi benzeri görülmemiş kılan tutum ve eğilimler tarafından taşınan bir davranış ya da kültürel biçimdi de. Kuzey Avrupa’da kapitalizmin olağandışı gücü, kısmen tüccarların işlerinde uyguladıkları sistemli müzakere ve itidal ruhundan kaynaklanıyordu. Büyük servetler biriktirmişler fakat onları daha fazla başarıya götüren bir vazife duygusu ile hareket ederek hedonizmden tümüyle sakınmışlardı.

Ancak böylesi olağandışı davranışı ne açıklayabilirdi? “Dünyevi çileciliğin” ilk cevazını Protestan öğretide bulmuş olabileceğini ileri sürmek Weber’in müthiş ferasetiydi. Calvinist kader doktrini, ilahi inayeti bilinmez bir şeye —seçilmişlere bahşedilen bir istidada— dönüştürmüştü. Etkisi, tanrının egemenliğini tüm olası itirazların ötesine yükseltmek oldu fakat bu, inananları psikolojik açıdan şaşkına çevirebilirdi zira insan ediminin kendisi anlamdan mahrum görünüyordu. Resmi öğretisi, öylesine tahammül edilmezdi ki Calvinist vaizler dünyevi başarının, ilahi seçimin bir emaresi olarak işlev görmesine izin veren ince değişiklikler ortaya koydular. Luther’den ve Katoliklik’ten, *vocatio*⁴ veya “meslek” —yani bir kimsenin tanrı tarafından rahipliğe çağırılması

² En kısa tanımıyla, MS 4-5. yüzyılda yaşadığı bilinen Aziz Augustinus’u takip eden Hristiyan Katolik tarikatlarının üyelerini ifade eder. — ÇN

³ “Açgözlülük” veya “para hırsı” olarak çevrilebilecek Latince sözcük. Yeni Ahit’te, Timoteos 1- 6:10 başlığı altında “Radix malorum est cupiditas” yani “Açgözlülük her kötülüğün temelidir” ifadesiyle kınanmıştır. — ÇN

⁴ Latince “çağrı” anlamına gelen sözcük. Bu metinde “meslek” olarak çevrilmesi uygun görülen *vocation* sözcüğüne kaynaklık eder. Her ne kadar günümüzde *vocation* sözcüğü dini çağrışımından uzak bir anlamda kullanılsa da ihtiva ettiği anlam Hristiyanlıktaki bir anlayışa —tanrının her kulunu belirli bir istidat ile

düşüncesini— benimsediler (“Meslek”in Almanca karşılığı, çağırmak anlamına gelen *rufen* fiilinden türeyen *Beruf* sözcüğüdür). Gelgelelim Kalvenizm’deki meslek düşüncesi şimdi, Hristiyanlığın bir zamanlar lanetlediği dünyevi uğraşlara uygulanıyordu. Seçim elbette belirsizliğini koruyordu, zira iyi ameller yoluyla gerçekleşecek bir selamet olamazdı.⁵ Fakat tanrı ve dünya arasındaki bağ yeniden kurulmuştu: Eğer kişi gerçek bir dindarlık ve itidal ruhuyla davranırsa onun dünyadaki iyi talihi, öteki dünyadaki nihai servetinin bir işareti olabilirdi.

Weber açısından Calvinist doktrin içerisinde görünürde küçük olan bu değişimin çarpıcı sonuçları vardı. Protestanlık şimdi dünyevî eylemlere dalmaya izin verebilirken kapitalist girişimciler de tutumlarında, aksi taktirde yoksun kalacakları manevî bir anlam görebilirlerdi. Weber’in belirttiği gibi, bu tutumda irrasyonel bir şeyler vardı: Muğlak bir gelecek uğruna tatmini ertelemeye, para biriktirmeye ve yeniden yatırım yapmaya hazır olmayı gerektiriyordu. Bu, ticari faaliyeti daha yüksek bir anlamla donatan mevcut Protestan kültürünün dini ahlakıydı. Şüphesiz, bu sav bir neden-sonuç ilişkisi içermiyordu. Daha ziyade bir “seçilmiş yakınlığı” gösteriyordu; bu, Weber’in Goethe’nin romantik ilişkiler üzerine 1809 tarihli romanından ödünç aldığı bir ifadeydi. Kapitalizm ve Protestanlık; benzersiz güçlü bir bağ yaratmak için bir araya gelmiş tarihsel olarak bağımsız iki oluşumdu ve birlikte modern dünyayı kökten değiştirmişlerdi.

Bugün ABD’de vatandaşların, “Protestan iş ahlakından” yararlananlar olduğuna dair övgü dolu iddiayla —sanki bu, Amerikan kapitalizminin gücünü açıklarmışçasına— sıklıkla karşılaşılıyor. Ancak Weber, daha trajik bir görüş öne sürmüştü. Ona göre, ilhamını dinden alan meslek etiği çok önce ortadan kalkmıştı, bu dini meslek etiği, başlamasına yardımcı olduğu rasyonalizasyon sürecinin bir zarar göreniydi. Weber; meslek fikri, “hayatlarımızda bir zamanlar inanılan dini inanışların hayaleti gibi ha bire ortaya çıkmaktayken” kapitalizmin kendi kendine ve tüm manevî değerlere karşı makine benzeri bir kayıtsızlıkla işlediğini öne sürüyordu. Bu sırada bu mekanizmaya yakalanmış olanlar, ahmakça bir zorunluluk duygusundan fazlasına terk edilmiş değillerdi. “Püritenler, meslek sahibi kimseler olmak *istediler*” diyordu Weber; “Öte yandan biz, öyle olmak *zorundayız*”. Bilhassa Birleşik Devletlerde, zenginlik arayışı “metafiziksel anlamından yoksun” bırakılmıştı ve şimdi “bütünüyle temel arzular” ile ilişkiydi.

Protestan Ahlakı’nın kapanış satırlarında Weber kendi yaşadığı zamanın tipik kapitalistlerini, Nietzsche’nin “son insan” olarak adlandırdığı, gelişmesi engellenmiş mahlûklara çok benzer, vasat kimseler olarak betimliyordu. Böylesi ruhsuz kimseler

donattığı ve onu bir mesleğe, işe veya ulvi bir yaşam şekline “çağırdığı” fikrine— dayanır. Bu dini temele, Weber’in metinlerinde sıkça atıf yapılır. Bu sebeple, *vocation*’ın Türkçe karşılığı olarak tercih ettiğimiz “meslek” sözcüğünün böylesi bir anlamı da içerdiğinin akıllarda tutulması, Weber’i ve okunmakta olan metni daha iyi anlayabilmek adına faydalı olacaktır. —ÇN

⁵ Hristiyanlık içerisinde; dini kurtuluşun tanrının lütfu ve iman (*grace and faith*) yoluyla mı, yoksa iyi ameller (*works/good works*) aracılığıyla mı gerçekleşeceği yönündeki tartışma ima ediliyor. —ÇN

tarafından mesken edilmiş bir dünya bireysel inisiyatifle değil, sistemin buyrukları ile işliyordu. “Günümüzde” diyordu Weber;

Bu kudretli evren, ezici bir baskıyla, yalnızca doğrudan doğruya alım-satımla meşgul olanların değil, aynı zamanda bu mekanizmanın içerisine doğan her bireyin yaşam şeklini tayin ediyor ve son ton fosil yakıtın tüketildiği güne dek bu böyle sürebilir.

Bu son satırlar öngörülüydü. Weber, ortaya çıkmakta olan iklim değişikliği felaketini ya da sanayileşme sürecinden kaynaklanan çevresel tahribatı öngörmemiş olsa da kapitalizmin gezegen genelinde kontrolsüz büyümesinin, toplumsal gelişmenin veya tarihsel ilerlemenin bir emaresi olarak kabul edilemeyeceğini anlamıştı. Modern dünyanın yükselişini kaydederken serinkanlı bir şüphecilik içeren tavrını sürdürdü. Sosyolojinin amacı genel kurallar keşfetmek değil, insan eylemini tüm karmaşıklığı ile anlamaktı. Evrensel olandansa yegâne olana yapılan bu vurgu, onun çalışmasını sınıflandırmayı zorlaştırdı. Meslektaşlarının az olmayan bir kısmı, onun görüşleriyle ilgili hataya düştü; bunlar, Weber’ in yaralayıcı eleştirilerle yazılı olarak üzerine gittiği hatalardı. Özellikle yaygın olan hata; Weber sanki üretim güçleri yerine dini fikirlerin tarihsel değişimin motoru olduğunu ileri sürmek niyetindeymiş gibi, Weber’in *Protestan Ahlakı*’nı Marksizm’in idealist bir düzenlemesi olarak yazdığına ilişkin hatalı görüştü. Weber bunu bir zırva olarak addedip umursamadı. Tarihsel nedenselliğin “tek yönlü” ve “materyalist” açıklamasının yerine “çok yönlü” ve “manevi” olanı yerleştirmek bir yanılıgyı yalnızca bir diğeriyle değiştirmek olacaktı.

Heidelberg’ ten istifa etmesinden sonra Weber, çalışma yeteneğini kademe kademe geri kazandı ve 1903 yılına geldiğinde yazma konusunda yeni bir safhaya başlamıştı. *Protestan Ahlakı*’nın yanı sıra “Sosyal Bilimde ve Sosyal Politikada ‘Nesnellik’” başlıklı önemli makalesini kaleme aldı. 1904’te Marianne ve din tarihçisi Ernst Troeltsch ile birlikte Birleşik Devletlere seyahat etti. Manhattan onda, kargaşa içerişindeki moderniteye dair bir izlenim bıraktı. Kaldıkları 20 katlı otel araç trafiğinin yoğun olduğu, at pisliği kokan caddelerin üzerinde yükseliyordu. Odalarına ulaşmak için bir “asansöre” —Marianne’e egzotik gelen bir kelimeydi bu— binmişlerdi. St. Louis ve New Orleans’a kadar gitmiş, dönüşte Mount Vernon’da Washington’ın doğum yerini görmek için duraklamış fakat aynı zamanda Afro-Amerikalılara ait dini bir törene de katılmışlardı. Harvard’a karşı oynanacak oyunda Pennsylvania Üniversitesi’nin futbol takımına kalkışta tezahürat yapmak için tren istasyonuna akın akın gelmiş olan kalabalık yüzünden, Philadelphia’ da neredeyse mahsur kalmışlardı. Son akşamlarını Yiddiş tiyatrosundaki bir gösteriye katıldıkları Brooklyn’ de geçirmişlerdi.

Weber’in hayatının son on beş yılı müthiş bir üretkenlik dönemiydi. 1913’ten başlayarak, sosyoloji alanında, bitirmeye ömrünün yetmediği kapsamlı bir inceleme üzerine çalıştı; bu çalışma, ölümünden sonra *Ekonomi ve Toplum* adıyla yayımlandı. Zamanla kendisini özellikle de din sosyolojisindeki karşılaştırmalı çalışmalara kattı: 1915 ile 1919 arasında, Konfüsyüsçülük, Taoizm, Hinduizm, Budizm ve Yahudilik üzerine

(İslam üzerine olanı bitirmeden hayatını kaybetti) ciltlerce kitabı tamamlayıp kendisini, dünyadaki tüm büyük dinler üzerine yazmak gibi muazzam bir göreve tayin etti. Bu çalışmalarında Weber, kendi kültürü haricindeki kültürleri anlamak konusunda takdire şayan bir kapasite ortaya koydu, ancak yine de zihni Batı'nın benzersiz niteliği meselesi ile meşguldü. Eski Yahudilik'ten başlayarak, dinde dünyayı zamanla büyümlü parıltısından mahrum bırakan, evrene tek ve her şeyi kapsayan bir yasa fikrini dayatan, "Batı'ya özgü" belirli bir 'dinde rasyonalizm' tarzının izini sürdürdü. Rahiplik ritüelleri ile kutsal emanetlere ve azizlere olan derin hürmete karşı sert eleştirileriyle Protestanlık, dinin bir kenara itildiği modern yasal-bürokratik toplumun belirmesine ortam hazırlarken bile dindeki bu rasyonelleşme sürecini en yüksek noktaya ulaştırmıştı. Bu süreç içerisinde Weber, İbrani peygamberler gibi dini entelektüellere ikircikli bir rol atfetti. Bu entelektüel sınıf — peygamberler ve ilahiyatçılar— dünyanın "anlamı" meselesini ilk ortaya atanlardı. Ancak işin garip yanı, bu grup aynı zamanda geleneksel ve büyümlü inanışa da muhalifti ve bu nedenle dünyanın bir anlamı olduğu düşüncesinin kendisine sonunda bir nokta koyan dünya-rasyonalizasyonu sürecini başlatmıştı.

Bu görüşleri, Weber'in hayatının sonuna doğru verdiği iki konferansta, "Meslek Olarak Bilim" ve "Meslek Olarak Siyaset"te, yeniden hayat bulur. Kısa ve öz olan bu başyapıtlar, yakın zamanda Damion Searls tarafından çevrildi ("The Scholar's Work / Bilim İnsanının İş'i" ve "The Politician's Work / Siyasetçinin İş'i" olarak çevrilen bu başlıklar, her ne kadar Weber'in bir meslek veya *calling* olarak tanımlanabilecek *Beruf*unun anlamını yitirse de) ve kitap, ince bir cilt hâlinde Paul Reitter ile Chad Wellmon'ın yararlı bir önsözüyle yayımlandı. Yavaşça bir trajediye doğru giden bilinçli ve ciddi bir üslupla Weber, "meslek" üzerine ve bilimde ya da siyasette bir kariyere dair mesleki çağırımı duyan bireye gerekli olanlar üzerine uzun uzun kafa yoruyordu. Hiç kuşkusuz, bu konferanslar dinleyiciler arasından birçok kimseyi memnun etmedi zira onlar bir tembih kadar uyarıcıydı.

Weber, "Meslek Olarak Siyaset"i 1917'nin Kasım ayında Münih'teki bir öğrenci topluluğunun davetinde sundu. Sürmekte olan savaşın, Avrupa medeniyetinin ideallerini mutlak olarak sona erdirmekle tehdit ettiği bir anda, konferansın konusu özel bir aciliyet taşıyordu. Bilim insanının yaşamında ne gibi bir amaç bulunacaktı ve böylesi bir kariyerin özünde ne gibi bir tarihi ve sosyolojik anlam vardı? Weber, öğrencilerine cesaretlendirici sözcükler sunmadı. Modern dünya, bir rasyonalizasyon ve büyümlü bozulması tecrübesinden geçmekteydi. Kimileri, evrenin hâlâ objektif bir anlamı olduğu yönündeki teselli edici görüşe sarılsa da gerçek bir bilim insanı, bu düşüncenin ortadan kalkmakta olduğu hakikatiyle yüzleşecek yeterli güçte olmak zorundaydı. Değerler objektiflik görünümünü yitirmişti; dünyanın yalnızca belirli bir bakış açısından ahlaki bir anlamı vardı. Tek tanrıcılık yerini yeni bir çok tanrıcılığa bırakmıştı: değerler, savaşan tanrılar gibi bir diğeriyle çarpışıyordu.

Weber bilim insanını tüm değerlerin göreceliliğine dair tam bir farkındalık içerisinde yaşamaya istekli, modern, stoik kimseler olarak betimler. Ancak bu duruşun kendisi, bir değer kaynağı olabilir. (Önsözde Reitter ve Wellmon bu ironiyi kavrayamaz; Weber'e, bilime bir meslek olarak sarılan bireyin "anamlı bir hayat" süreceği yönündeki geleneksel görüşü atfeder). Bir bilim insanı olabilmek için kişi; modern çağda onmaz bir uçurumun, olguları değerlerden ayırdığını kabul etmek zorundadır: Olgular objektif; değerlerse öyle değildir. Weber bu noktayı, henüz 1905 gibi erken bir tarihte objektiflik üzerine yazdığı makalesinde belirtmişti: "Bilgi ağacından⁶ yemiş bir çağın kaderi", diyordu, "dünyanın *anlamını*, ona dair tahlilin sonuçlarından öğrenemeyeceğimiz gerçeğindedir". En yüce idealler, "yalnızca diğer idealler ile mücadele içerisindeyken" biçimlenir, bu yüzden ideallerin uzlaşmasına dair umudumuzu bir yana bırakmak zorundayız. Weber bu açmazı, evreni kademe kademe objektif bir anlamdan sıyıran bin yıllık bir 'dünyanın büyüünün bozulması'⁷ sürecinin nihai bir sonucu olarak tarif eder. Bir meslek olarak bilimin peşinde koşmayı isteyen birey için bu sürecin paradoksal sonuçları vardır. Eğer gökler anlamdan yoksunsa, artık çağrının arkasında bir çağırandan bahsedemeyiz. Kişi kariyerini, yalnızca saf bir irade eylemiyle bir meslek hâline dönüştürebilir.

Bu stoik motif, Weber'in 1919'un ocak ayının sonlarında Münih'te aynı öğrenci kuruluşunun önünde takdim ettiği "Meslek Olarak Siyaset"inde tekrarlanır. Bu iki konferans arasındaki zaman aralığında Almanya'da siyasi durum çarpıcı bir biçimde değişmiştir. Eski imparatorluk savaş sonunda çökmüş; ılımlı Sosyal Demokratlar kanadı, bir cumhuriyetin kurulduğunu ilan etmiştir. Weber azılı bir milliyetçi olarak kalsa da yeni Weimar Anayasası'nın taslağının hazırlanmasında rol almış ve esas olarak avukatlardan ve diğer profesyonellerden oluşan merkez Alman Demokratik Partinin yürütme kurulunun bir üyesi olmuştur. Bu sırada Berlin'den, gazeteci ve felsefeci Kurt Eisner'in bir Bavyera Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulduğunu iddia ettiği, Bavyera'ya dek bir devrim patlak vermiştir.

Siyaset üzerine konuşmasında Weber, devrim konusundan küçümsemeyle bahseder ve kendisini dinleyenleri, gelecek on yılda bir karanlık dönemi ve siyasi irtica çağını beklemeleri gerektiği konusunda uyarır. Modern devlet bir makineden —meşru şiddeti kullanma tekeli ele geçirmiş olan devasa bürokratik bir varlıktan— fazlası değildir ve tek gerçek meselesi, modern devletin bu makineyi yönetecek hakiki liderlere sahip bir demokrasiyi mi doğuracağı, yoksa etkisiz bir siyasi profesyoneller sınıfı tarafından idare edilen "lidersiz bir demokrasi" ye mi razı olacağıdır. Fakat hakiki bir lider, tasavvuru gerçekçilik katarak kıvama getirmek zorundadır. En ütopyacı hareketler bile, iktidarda kalmak istiyorlarsa idealizmlerinden ödün vermelidir. Weber, siyasetin "sert tahtalara

⁶ Birçok yaratılış mitinde ve kutsal inanışta; ilk insanın, dalından yasak elmayı koparıp yediği söylenen ağaç. —ÇN

⁷ Orijinal dilinde *entzauberung* olarak geçen kelimenin İngilizce karşılığı *disenchantment*'tir. Weber Schiller'den ödünç aldığı bu kavramı modern, bürokratik ve seküler Batı toplumunun, bilhassa dinin ve geleneğin gerilemesiyle ortaya çıkan özelliğini ifade etmek için kullanır. —ÇN

yavaşça ve zorlukla delikler açılmasına” benzer olduğunu ifade eder. Siyasete dair bir mesleki çağrı duyan birey, bu yüzden, “şahsi kanaat etiği” ile “sorumluluk etiği” arasındaki uygun dengeyi sağlamalıdır. Gerçek liderlik, vahşi karizmadan çok daha fazlasını gerektirir: Bir muhakeme yetisi ve gerçekliğin neye izin verdiğine dair bir kavrayışı gerektirir. “Durmadan esip gürleyen, güçlü hissetmekten kibirli bir biçimde memnuniyet duyan bir sonradan görme söz konusu olduğunda” şeklinde uyarır Weber, “bir siyasi iktidar için daha tahrip edici bir yozlaşma yaktır.”

Weber, muhtemelen İspanyol gribinden kaynaklanan (sebebi muğlak kalsa da) zatürreden dolayı, 1920 Haziran’ında, Almanya’nın çiçeği burnunda demokrasinin nasıl ilerlediğini göremeyeceği kadar erken bir tarihte hayatını kaybetti. Fakat gidişat hayra alamet değildi. Sağcı öğrenciler; o, Eisner’e suikast düzenleyen Avusturyalı bürokrat Count Arco-Valley’in affedilmesini kınadığında Weber’e karşı gösteri düzenlemişlerdi. Weber, her ne kadar sosyalist devrimden nefret etse de siyasi cinayetten daha da tiksiniyor ve eğer yurttaşlar yerleşik hukuk kurallarına inançlarını yitirecek olurlarsa gerçekleşeceklerden korkuyordu. Weber, tarihin çarkını ele geçirecek kudretli bir lideri arzu etmiş olabilirdi ancak modern bürokratik devletin gelişimine belli bir kadercilikle bakıyordu. Kehanet ve gelenek çağı çoktan geride kalmıştı, bu ‘büyüsü bozulmuş çağa’ onun gençliğinin düelloya giren öğrenci dernekleri, tıpkı kehanet ve gelenek için söz konusu olduğu gibi, artık uygun değildi. Uzak geçmişin karizmatik liderlerini diriltmeye yönelik girişimler yalnızca demagogları doğururdu, gerçek peygamberleri değil.

Çalışmalarındaki merkezi temalar şimdi bize tartışmalı görünse bile hiç şüphesiz Weber, modern sosyal ve siyasi düşünce külliyyatının demirbaşı olarak kalacak. Olgu ve değer arasındaki keskin ayrımı ele alalım örneğin. Weber’in görüşü, değer çatışmalarının rasyonel tartışma yoluyla çözümlenemeyeceği, çünkü değerlerimize eleştirel tetkiki aşan bir inançla inanmaya devam ettiğimiz yönündeydi. Bu değer teorisi, Weber ile —‘değerin nihai esası olarak irade’ hususundaki görüşleri, Weber’de ahlaki bağlıklarımızın irrasyonel karakteri üzerine düşüncelerin uyanmasına yardım eden— Nietzsche arasındaki benzerlikleri gözler önüne serer. Bu gibi benzerlikler, Weber’i eski dünyanın irrasyonelizmine dair her türlü izden arındırmak isteyen ve Birleşik Devletlerde onu, modern topluma dair kendi ‘işlevselci’ teorilerinin serinkanlı bir selefi olarak yeniden takdim eden Talcott Parsons gibi sonraki Anglofon bilim insanları için bir utanç kaynağı oldu.

Öte yandan Weber’in daha karanlık yanını göz ardı etmek zor. Eğer değer bağlılıkları, rasyonel müzakerenin ötesinde saf karar seviyesinde yer alıyorsa o zaman hakiki bir mutabakat ihtimalinden mahrum kalırız. Sağcı siyaset kuramcısı Carl Schmitt’in bu “kararcı” değer teorisinde Nazizm’e dair bir meşru gerekçe görmesi bizi pek de şaşırtmamalı. Felsefeci Jürgen Habermas’ın 1964’te Weber’in doğumunun yüzüncü yılı münasebetiyle düzenlenen Heidelberg’deki kutlamalarda Schmitt’i Weber’in “meşru talebesi” olarak tanımlaması da benzer şekilde inanılmaz değildi. Olgu ve değer arasındaki

ayrım, Weber’i tek yönlü bir sosyal rasyonalizasyon imgesi ile baş başa bırakmıştı. Weber, rasyonelleştirilmiş bir toplumun zorunlu olarak rasyonel bir toplum olmadığı yönündeki kritik noktayı kavrayamadı. İkincisi yalnızca sistemlerin ve usullerin formel rasyonalitesini değil, aynı zamanda doğru olduğu için onayladığımız değerlerde sağlam bir rasyonaliteyi de gerektiriyordu.

Burada Weber’in bilim ve siyaset üzerine görüşlerinin nasıl da bir noktada birleştiğini görüyoruz. Olgular ve değerler arasındaki ayrıma ilişkin sorun yalnızca, bu ayrımın değerleri irrasyonel karar alanına itmesinde değildir. Olguları, değer yargılarımızın kafesine dışardan geliyormuşçasına dalan acı ve katı bir gerçeklik olarak gören Weber’ in, olguların güvenilirliğine olan itimadından hiç şüphe edilmez. Weber, etkili bir öğretmenin olgular rahatsız edici⁸ olduğunda bile öğrencilerin gözü kara bir biçimde olgulara bakmasını sağlayan ya da partizanca fikirlere karşı olmaya onları teşvik eden kişi olduğunu ifade eder. Fakat şimdi “alternatif olgular” içerisinde boğulmakta olan bir çağda, olgular ve değerler arasındaki eski ayrım güvenilirliğini yitirmiş olabilir. Weber’in de bildiği üzere, değerler olguları yalnızca şekillendirmez aynı zamanda olgulara kendi otoritelerini ekler. Bu durum da olguları, siyasi müzakerelerimize dahil edildikleri kamusal alana sevk eder. Fakat bir olgu, ancak toplum ona bir olguymuş gibi davranırsa bir olgu olarak değerlendirilebilir. Bugünün demagogları siyasi değerleri yeniden şekillendirmekle yetinmez; aynı zamanda olguları da yeniden şekillendirmeye çalışır; ki bu durum, siyasa üzerine bir tartışmayı, neyin gerçek olduğu üzerine bir mücadeleye çevirir.

Weber değerlerin göreceliliğini kabul etmeye hazır olabilirdi, her ne kadar bunu bir parça isteksizce ve kaderci bir ruh hâli içerisinde yapmış olsa da. Fakat Weber’i —bizi siyasi çekişmelerimizde en azından olguların ne olduğu hususunda hemfikir olduğumuza dair her türlü güvenden mahrum bırakmış olan— olguların göreceliliğine doğru modern eğilimimizi öngörmemiş olmakla itham edemeyiz. Benzer şekilde Weber, bir meslek olarak çalışmanın kahramanca idealine bağlanmışsa da bundan dolayı suçlu bulunamaz. Bugün Weber okunduğunda; bu idealin, saygınlığının büyük bir kısmını kaybettiği yönündeki izlenim ile başa çıkmak zordur, bilhassa da birçok siyasetçi (ve az olmayan sayıda akademisyen) ödevlerinin erdemine dair besledikleri derin inançtan ziyade şöhret edinme arzusuyla hareket ediyor gördükleri için. Weber’in meslek fikri, bir çelişkiyi somutlaştırır: din dışı bir dünyada dine ait bir izdir bu. Fakat biz, ‘dünyanın büyüünün bozulmasına’ dair son eşiği aştık ve bu nihai ideal bile şimdi tamamıyla gözden kaybolma tehlikesi taşıyor.

⁸ Konferansın Hans Gerth tarafından yapılan eski çevirisinde Almanca *unbequem* yerine “inconvenient / zahmetli” sözcüğü kullanılmıştır. Fakat Searls’ın onu “uncomfortable / rahatsız edici” şeklinde kullanması belki daha iyidir.

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan *sosyalbilimler.org*, sosyal bilimler meselelerine yoğunlaşan, gönüllülük odaklı, açık erişim, akademik bir web sitesidir. Hakkında detaylı bilgi almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını, ekibimizde gönüllü olarak görev almak için sosyalbilimler.org/basvuru sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube'da **@sobilorg** kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*'i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten abonesi olarak, belirli aralıklarla *Sosyal Bilimler*'de yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

Sosyal Bilimler'de yayımlanan metin, video ve podcastlerin paylaşıldığı Telegram grubuna t.me/sobilorg adresinden katılabilirsiniz.